

УДК 811.162.1'373.7'37'374'42

ПОЛЬСЬКІ ТЕМПОРАЛЬНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В СЛОВНИКОВИХ ДЕФІНІЦІЯХ І ТЕКСТАХ

Христина НІКОЛАЙЧУК

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, e-mail: krysia_20@ukr.net
Кафедра польської філології*

У статті представлено аналіз фразеологізмів на позначення минулого, сьогодення, майбутнього та періодів людського життя у польських лексикографічних джерелах, розглянено також відхилення від кодифікованої у словниках норми, що проявляються у функціонуванні темпоральних фразеологізмів у сучасній польській мові. Зіставна характеристика польських словників здійснена з урахуванням відображення у словникових дефініціях значення польських темпоральних фразеологізмів на рівні сигніфікативного, денотативного та конотативного аспектів. З'ясовано, що найвичерпнішу інформацію про семантику темпоральних фразеологізмів можна отримати з так званих контекстних дефініцій. На функціональному рівні – на матеріалі корпусів текстів польської мови та пошукової системи Google – виявлено *фразеологічні модифікації (розширення і заміну), інновації розширення лексичної сполучуваності ФО, аналогічні одиниці, явище дефразеологізації темпоральних фразеологізмів.*

Ключові слова: фразеологізм, словник, дефініція, фразеологічна семантика, інновація.

Фразеологічний фонд будь-якої мови завжди був об'єктом зацікавлення науковців. Так, проблеми фразеологічної семантики і фразеологічних інновацій висвітлено у дослідженнях С.Скорупки¹, А.М.Левицького², Д.Буттлер³, А.Пайдзінської⁴, Я.Ліберка⁵,

¹ Skorupka S. Podstawy klasyfikacji jednostek frazeologicznych // Prace Filologiczne. 1969. T. 19. S. 219–226; Skorupka S. Wieloznaczność związków frazeologicznych // Poradnik Językowy. 1976. Z. 5. S. 217–223; Skorupka S. Zagadnienie wariantu frazeologicznego // Prace Filologiczne. 1986. T. 23. S. 149–153.

² Lewicki A. M. Studia z teorii frazeologii. Łask, 2003; Lewicki A. M. Problemy metodologiczne wariantowości związków frazeologicznych // Stałość i zmienność związków frazeologicznych. Lublin, 1982. S. 37–46; Lewicki A. M. O motywacji frazeologizmów // Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej. W 6 t. Wrocław, 1982. T. I. S. 33–47.

³ Buttler D. Pojęcie wariantów frazeologicznych // Stałość i zmienność związków frazeologicznych. Lublin, 1982. S. 27–35; Buttler D. Norma, uzus i kodyfikacja w dziedzinie stałych związków wyrazowych // Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej. Wrocław, 1983. T. 3. S. 73–86; Buttler D. Rozwój semantyczny wyrazów polskich. Warszawa, 1978.

⁴ Pajdzińska A. Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji. Lublin, 1993; Pajdzińska A. Udział konotacji leksykalnej w motywacji frazeologizmów // Konotacja. Lublin, 1988. S. 67–82; Pajdzińska A. Znaczenie związku frazeologicznego // Poznańskie Spotkania Językoznawcze. Poznań, 1996. S. 168–173.

⁵ Liberek J. Innowacje frazeologiczne w powojennej fraszce polskiej. Poznań, 1998; Liberek J. Innowacje a użycie kanoniczne frazeologizmu // Poznańskie Spotkania Językoznawcze. Poznań, 1998. S. 31–54.

Г. Дзямської-Ленарт⁶, С. Бомби⁷ і ін. Відомі фразеологічні дослідження російських учених, зокрема В. Виноградова⁸, В. Архангельського⁹, А. Куніна¹⁰, Н. Шанського¹¹, В. Телі¹², В. Мокиєнка¹³, А. Молоткова¹⁴, А. Назаряна¹⁵ та ін. В українському мовознавстві у цій сфері знані праці Л. Скрипник¹⁶, В. Білоноженко та І. Гнатюк¹⁷, М. Демського¹⁸, М. Алефіренка¹⁹, Н. Бабич²⁰, Р. Зорівчак²¹, І. Теплякова²² та ін. Безпосередньо до питання особливостей лексикографічного опису мовних одиниць (у тому числі фразеологічних одиниць (далі ФО) у польських словниках зверталися А. Кравчук²³ і Ю. Сагата²⁴). Особливу увагу дослідниці зосередили на аналізі контекстних дефініцій (ISJP, WKS), що, порівняно з традиційними, є значно інформативнішими, особливо коли йдеться про денотативний та конотативний аспекти фразеологічного значення. Особливості контекстного способу дефініювання розкрито у вступній статті до “Іншого словника

© Ніколайчук Х., 2012

⁶ *Dziamska-Lenart G.* Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej. Poznań, 2004; *Dziamska-Lenart G.* Z zagadnień defrazeologizacji stałych związków wyrazowych // *Z zagadnień frazeologii, stylistyki i kultury języka.* Poznań, 2006. S. 33–43.

⁷ *Bąba S.* Frazeologia polska. Studia i szkice. Poznań, 2009; *Bąba S.* Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny. Poznań, 1989; *Bąba S.* Uwagi o odmianie polskich zwrotów przez czasy // *Poznańskie Spotkania Językoznawcze.* Poznań, 1998. S. 7–14.

⁸ *Виноградов В. В.* Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. Ленинград, 1947; *Виноградов В. В.* Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. Москва–Ленинград, 1947.

⁹ *Архангельский В.* Проблемы русского фразеобразования. Справочник статей. Тула, 1974; *Архангельский В.* Устойчивые фразы в современном русском языке. Основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии. Ростов-на-Дону, 1964.

¹⁰ *Кунин А.* Английская фразеология. Москва, 1970; *Кунин А.* Фразеология современного английского языка. Москва, 1972.

¹¹ *Шанский Н.* Лексикология современного русского языка. Москва, 1972; *Шанский Н.* Фразеология современного русского языка. Москва, 1985.

¹² *Телія В. Н.* Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва, 1996.

¹³ *Мокиєнко В. М.* Славянская фразеология: Учеб. пособие для вузов. 2-е изд., испр. и доп. Москва, 1989; *Мокиєнко В. М.* Загадки русской фразеологии. 2-е изд., перераб. Санкт-Петербург, 2005.

¹⁴ *Молотков А. И.* Основы фразеологии русского языка. Ленинград, 1977.

¹⁵ *Назарян А. Г.* Фразеология современного французского языка. Москва, 1987.

¹⁶ *Скрипник Л. Г.* Фразеологія української мови. Київ, 1973.

¹⁷ *Білоноженко В., Гнатюк І.* Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ, 1989; *Гнатюк І. С.* Основні фактори розвитку та переосмислення фразеологічних значень // *Семасіологія і словотвір.* Київ, 1989. С. 67–70.

¹⁸ *Демський М. Т.* Українські фраземи та особливості їх творення. Львів, 1994.

¹⁹ *Алефіренко М. Ф.* Теоретичні питання фразеології. Харків, 1987; *Алефіренко М. Ф.* Проблеми фразеологічного рівня мови // *Мовознавство.* 1984. № 5. С. 42–47.

²⁰ *Бабич Н. Д.* Фразеологія української мови. Чернівці, 1992.

²¹ *Зорівчак Р. П.* Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. Львів, 1983; *Зорівчак Р. П.* До методології вивчення фразеологічних одиниць у контрастивних дослідженнях // *Нариси з контрастивної лінгвістики.* Київ, 1979. С. 59–65.

²² *Тепляков І. М.* Семантична структура компаративних фразеологізмів на позначення неозначено-великої кількості людей // *Проблеми слов'язознавства.* Вип. 23. Львів, 1981. С. 79–87; *Тепляков І. М.* Фразеологічна семантика (на матеріалі деяких слов'янських мов) // *Проблеми слов'язознавства.* Вип. 45. Львів, 1993. С. 60–69; *Тепляков І.* Конфронтація фразеологізмів на рівні системи та функціонування (на матеріалі слов'янських мов) // *Мовознавчі студії: Фразеологізм і слово у тексті і словнику (за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар'яна Демського).* Вип. 2. Дрогобич, 2010. С. 394–405 та ін.

²³ *Кравчук А.* Новий тип дефініцій фразеологізмів у польських словниках // *Проблеми слов'язознавства.* Вип. 55. Львів, 2005. С. 181–196.

²⁴ *Сагата Ю. І.* Специфіка лексикографічного опису семантики фразеологізмів у польських словниках (на матеріалі фразеологізмів з анімалістичним компонентом) // *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского.* 2007. Т. 20 (59), № 6. С. 118–124; *Сагата Ю. І.* Польські фразеологізми з компонентом “бук”: лексикографічне опрацювання та функціонування в текстах // *Мо-*

польської мови²⁵ та в монографії “З пограниччя лексикографії та мовознавства”²⁶ М.Банька. Серед російських мовознавців у галузі активної лексикографії працює, зокрема, Ю.Апресян²⁷.

У пропонованій статті досліджується своєрідність фіксації (на рівні усіх трьох аспектів значення) і відображення ФО, особливо польських ФО з темпоральним значенням, у фразеологічних та загальномовних словниках. Об’єкт аналізу становлять також ті словники, які не розглядалися у попередніх працях, а саме MSF*, **SFJP**, SFWUTIA, WSF, WSFPWNZP. Варто зазначити, що дослідження такого типу (вивчення темпоральної фразеології на системному і функціональному рівні) мають прикладний характер: за допомогою компаративного методу на матеріалі різних словників можна уточнити значення ФО на позначення часу, а в зв’язку з цим – і структуру кожного темпорального мікрополя. Верифікація системного відображення темпоральних ФО ілюструється функціонуванням цих ФО у текстах.

Отже, мета пропонованого дослідження – з’ясувати специфіку вираження значення польських темпоральних ФО у різних лінгвістичних словниках, а також визначити особливості функціонування їх у текстах.

Матеріалом дослідження є польські ФО на позначення минулого, теперішнього, майбутнього часів, а також періодів людського життя – всього 472** одиниці.

Джерельною базою стали польські словники: фразеологічні (MSF, **SFJP**, SFWP, SFWUTIA, WKS, WSF, WSFJP, WSFPWNZP) та деякі загальномовні (ISJP, USJP). Для аналізу функціонування темпоральних ФО використано корпуси текстів польської мови: Korpus tekstów języka polskiego PWN²⁸ (далі PWN), Korpus IPI PAN²⁹ (далі IPI PAN) та матеріали пошукової системи Google.

Перш ніж досліджувати функціональний аспект темпоральних ФО, необхідно вивчити, як відображається їхня семантика на рівні дефініцій у різних фразеологічних і загальних словниках, які доволі часто різняться обсягом інформації про значення певної ФО. Шляхом практичного опрацювання темпоральних ФО на основі словникових дефініцій виявлено певну розбіжність у представленні семантичної структури*** ФО. Що стосується відмінностей у словниковій фіксації, то йдеться передусім про інформацію, що висвітлює денотативний та конотативний аспекти значення ФО. Адже найзагальніше, поняттєве, значення ФО (сигніфікативний аспект) зафіксоване переважно однаково у всіх словниках, які вміщують ту чи іншу ФО. Щоправда, іноді відмінності у тлумаченні ФО трапляються й на рівні сигніфікату. Так, SFWUTIA дефініює ФО *stare dzieje* як “давні події, які вважають неважливими” (йдеться загалом про часові рамки існування світу – широке, або глобальне, розуміння часу). У загальній семантичній структурі цієї ФО тут виділено ще й денотативну сему: ФО *stare dzieje* не лише означає якісь давні події – мають на увазі події, які на сьогодні є “неважливими”. Натомість, у

визначчї студії. Вип. 2: Фразеологізм і слово у тексті і словнику (За матеріалами Всеукраїнської наукової конференції на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар’яна Демського). Дрогобич, 2010. С. 348–354.

²⁵ *Bańko M.* Kontekstowość // *Inny słownik języka polskiego.* Warszawa, 2000. S. XX–XXII.

²⁶ *Bańko M.* Z pogranicza leksykografii i językoznawstwa. Warszawa, 2001.

²⁷ *Апресян Ю. Д.* Теоретические основы активной лексикографии // *Русский язык в странах СНГ и Балтии.* Москва, 2007. С. 375–385; *Апресян Ю. Д.* Теоретическая лингвистика и практическая лексикография: постановка вопроса // *Труды Отделения историко-филологических наук.* 2005. Москва, 2005. С. 23–39; *Апресян Ю. Д.* О проекте активного словаря русского языка // *Вестник Российского гуманитарного научного фонда.* Москва, 2009. № 3 (56). С. 118–130.

* Перелік скорочень див. наприкінці статті.

** Кількість ФО подаємо з урахуванням усіх їхніх варіантних форм.

²⁸ Korpus Redakcji Słowników Języka Polskiego PWN // <http://korpus.pwn.pl>.

²⁹ Korpus Instytutu Podstaw Informatyki Polskiej Akademii Nauk // <http://korpus.pl>.

*** Семантична сутність ФО розглядається на рівні трьох аспектів значення: **сигніфікативного** (є носієм загальної, поняттєвої інформації про ФО), **денотативного** (співвідносить ФО з денотатом – предметами та явищами екстралінгвістичної дійсності) і **конотативного** (передає експресивне, емоційно-оціночне навантаження, функціонально-стилістичні особливості ФО).

дефініції WKS бачимо, що ця “давнина” розглядається з перспективи людського життя (вузьке, або локальне, розуміння часу – обмеження часу людською екзистенцією): “Товоримо *stare dzieje* про події з нашого життя, які ми пам’ятаємо”. Таке ж трактування знаходимо у ISJP. У визначенні USJP семи “минуле” взагалі немає: йдеться про “події, факти з життя окремих осіб, родин або невеликого товариства; наступні чиїсь долі або доля чогось”. Суттєва відмінність в інтерпретації сигніфікативного аспекту значення простежується і в поясненні ФО *stary malutki / maleńki, stara malutka*. Згідно з *WSFPWNZP, ISJP, USJP, ФО stary malutki, stara malutka мають, відповідно, значення “про хлопця, дівчинку, які поводяться надто серйозно, як на свій вік”, а згідно з WSFJP, stary maleńki / malutki (з презирством) – “це дитина, яку одягають, як дорослого”*.

*Іноді певна непослідовність у вираженні сигніфікативного аспекту значення спостерігається навіть у межах одного словника. Наприклад, якщо *cielęce lata* (с. 656) і *cielęcy wiek* (с. 874), подані в різних словникових статтях *WSFJP*, означають те саме, то значення ФО *szczenięce lata* (с. 656) і *szczenięcy wiek* (с. 875) у тому ж словнику різняться кількістю темпоральних сем: *szczenięce lata* “дитинство (1 темпоральна сема) + рання молодість (2 темпоральна сема)”; *szczenięcy wiek* “рання молодість (1 темпоральна сема)”. Отже, якщо опиратися лише на дані цього словника, то ФО *szczenięce lata* міститься на периферії мікрополя “дитинство”, а ФО *szczenięcy wiek* – в ядрі мікрополя “рання молодість”. WKS ще більше змінює розуміння вищеподаних ФО: якщо чийсь *cielęcymi latami* означено період пізнього дитинства і ранньої молодості цієї особи (старанне), то вже *cielęcym wiekiem* трохи поблажливо названо період у житті над сенсом життя, шукає свою систему цінностей і дуже сильно виражає всі почуття. Отже, згідно з дефініцією WKS, значення ФО *cielęce lata* має чіткішу темпоральну межу дитинства – пізнє дитинство, а *cielęcy wiek* взагалі не належить до мікрополя “дитинство”, а є компонентом мікрополя “рання молодість”*.

Відмінності між словниковими дефініціями проявляються також у тому, відображає чи не відображає словник полісемічність певної ФО. Іншими словами, не всі словники в межах однієї словникової статті подають усі значення ФО. Так, ФО *kopa (kopę) lat* *WSFPWNZP* подає як полісемічну: а) “дуже давно, дуже довго”; б) “(неофіційне) радісне привітання, яке використовується стосовно друзів, добрих знайомих і ін., з якими віддавна не бачились”. Багатозначною (щоправда, з відмінним другим значенням) ця ФО є і у *WSF*: “дуже давно, багато років”, “шістдесят років”. Натомість, ні *SFWP*, ні *WSFJP* полісемічності цієї ФО не фіксують. Вони пояснюють ФО *kopę lat* як “дуже давно, довго” (*SFWP*) і “дуже давно, багато років” (*WSFJP*). Відповідно, з огляду на словникову дефініцію, можемо дійти різних висновків: згідно з тлумаченнями *WSFPWNZP* і *WSF*, цю ФО необхідно розглядати в межах кількох мікрополів: 1) “дуже давно”; 2) семантичне поле, пов’язане з мовленнєвим етикетом, наприклад – “привітання”; можна виділити також мікрополя кількісного виміру часу; 3) “дуже довго”; 4) “конкретизація темпорального виміру”, а згідно з дефініціями *SFWP* і *WSFJP*, належність ФО *kopę lat* до різних мікрополів зменшиться вдвічі – ФО буде компонентом лише двох мікрополів (“дуже давно”, “дуже довго”). Подібна ситуація і з ФО *jak świat światem, stawiać pierwsze kroki, smuga cienia* та ін.

* У нашому дослідженні виділяємо загальне фразеологічне семантичне макрополе “час”, яке ділимо на фразео-семантичні поля – “минуле”, “сьогодення”, “майбутнє”, “періоди людського життя” (безумовно, кількість фразео-семантичних полів фразеологічного семантичного макрополя “час” є значно більшою. Однак тут подаємо лише досліджуваний матеріал). Кожне з цих фразео-семантичних полів складається з мікрополів (наприклад, фразео-семантичне поле “минуле” містить мікрополя “минуле загалом”, “дуже давно”, “дуже старий, давній”, “давно, давнина”, “близьке минуле”, “застарілий, старомодний”; а фразео-семантичне поле “періоди людського життя” – “початок людського життя” (народження), “дитинство”, “молодість”, “середній вік”, “старість”, “кінець людського життя” (смерть)).

До структури значення ФО належать також денотативний та конотативний аспекти, які неоднаковою мірою представляють словники. Здебільшого у словниках відображений лише загальний зв'язок з дійсністю, тобто, зафіксований сигніфікативний аспект значення. Натомість, відображенням у словникових дефініціях денотатів і конотатів автори словників часто нехтують (особливо це стосується денотативного елемента, адже конотації часто подають у дефініціях хоча б у вигляді стилістичних позначок (кваліфікаторів).

Відрізняються від традиційних словників (у цьому дослідженні це *SFJP*, *SFWP*, *WSFJP*, *WSFPWNZP*, *USJP* та тематичні фразеологічні словники *SFWUTIA*, *MSF*, *WSF*) щодо представлення цілісної структури фразеологічного і лексичного (якщо йдеться про *ISJP*) значення з урахуванням усіх трьох його аспектів контекстні дефініції *WKS* і *ISJP*. Автори цих словників відмовилися від інтерпретації екстралінгвістичної дійсності за допомогою наукових понять: перед користувачем словника такого типу постає картина світу, описана в нескладному, "наївному", але зрозумілому пересічній людині стилі. Саме словники з контекстними дефініціями є особливо цінними для іноземного користувача, який вивчає певну мову, при цьому не лише на перцептивному рівні, а й для самостійного продукування текстів.

У двотомному *ISJP*, поки що єдиному повному загальному словнику в історії польської лексикографії, який базується на Корпусі текстів польської мови, з огляду на обсяг вміщеної інформації, можна знайти доволі багато ФО. Натомість, *WKS*, порівняно з *ISJP*, охоплює далеко не всі ФО на позначення минулого, сьогодення, майбутнього і періодів людського життя, однак його (так, як і *ISJP*) контекстні дефініції є найбільш цінними, що відзначають також А. Кравчук³⁰ і Ю. Сагата³¹. У контекстній дефініції мовну одиницю пояснено у граматично і лексично відповідному для неї суб'єктно-об'єктному оточенні, тобто, вже у самій дефініції користувач словника може не лише почерпнути інформацію про певну мовну одиницю на поняттєвому рівні, а й побачити денотативну ситуацію, довідатись про особливості емоційно-оціночного характеру. Іншими словами, контекстна дефініція містить уже сам зразок використання мовної одиниці. Як приклад – ФО *być na czasie*. *WKS* пояснює цю ФО так: **"вислів *na czasie* ми використовуємо для опису книжки, фільму (підкреслення наше. – Х. Н.) і ін., в яких порушено цікаві для сучасних людей теми. Можемо також використати це визначення стосовно письменника, режисера (підкреслення наше. – Х. Н.) і ін., який порушує такі питання, а також стосовно самих таких справ, питань (підкреслення наше – Х. Н.)"**. Інші словники дають такі дефініції: **"щось є або не є актуальне, модне, відповідне в даній ситуації"** (*MSF*), **"щось є модне, актуальне"** (*WSFPWNZP*), **"щось є актуальне, важливе тепер"** (*WSFJP*). Дефініція *WKS* не лише чітко показує користувачеві словника загальне значення ФО (сигніфікативний аспект) – **"щось є актуальним, цікавим для сучасних людей"**, а й підказує обсяг її денотації (є вказівка на те, що конкретно може бути *na czasie*, а саме: книжка, фільм і ін. (конкретне), справи, питання (абстрактне), письменник, режисер і ін. (люди). До того ж такий перелік є відкритим, що вказує на широкий обсяг денотативної інформації: **"контекстна дефініція, нерідко з відкритою структурою (про що свідчить елемент *itp.*), може свідчити [...] про доволі широкий спектр денотативної співвіднесеності фразеологізму"**³². Натомість, в інших названих словниках (*MSF*, *WSFPWNZP*, *WSFJP*) такої важливої інформації, зокрема іноземного користувача, нема. Подібна ситуація є і з ФО *coś za pasem*. *WSFPWNZP* і *WSFJP* пояснюють цю ФО так: **"щось незабаром настане, щось наближається"**. У *WKS* знаходимо детальнішу інформацію про денотативний аспект значення:

³⁰ Кравчук А. Новый тип дефиниций фразеологизмов у польських словниках. С. 181–196.

³¹ Сагата Ю. І. Специфіка лексикографічного опису семантики фразеологізмів у польських словниках (на матеріалі фразеологізмів з анімалістичним компонентом). С. 118–124; Сагата Ю. І. Польські фразеологізми з компонентом "być": лексикографічне опрацювання та функціонування в текстах. С. 348–354.

* *MSF* подає в межах однієї словникової статті ФО *coś jest na czasie albo nie jest na czasie*.

³² Кравчук А. Новый тип дефиниций фразеологизмов у польських словниках. С. 192.

“(розм.) говоримо, що якась подія (напр., вибори, кінець року) або якийсь період (напр., зимові канікули, свята) є *za rasę*, якщо вони наближаються” (підкреслення наше. – Х. Н.). Цінну інформацію денотативного характеру отримуємо і з контекстних дефініцій ISJP. Наприклад: “W sile wieku – людина w sile wieku, особливо чоловік (підкреслення наше. – Х. Н.), це хтось, хто вже не молодий, але ще й не старий”. Щоправда, інший неконтекстний словник SFJP для цієї ж ФО дає іншу денотатему, вказує чіткі часові межі віку активної, сповненої сил людини середнього віку: *w sile wieku* – “про людину: мати близько сорока, п’ятдесяти (підкреслення наше. – Х. Н.) років; бути в періоді перед старінням, але все ще відзначатись активністю”.

Варто зазначити, що WKS частіше подає етимологію ФО (наприклад, *coś pamięta czasy króla Świeczka, trącić myszką*). Щоправда, частково етимологію ФО відображено і у SFJP (наприклад, *FO trącić myszką*).

При цьому не можна повністю нівелювати інформативність щодо денотативного аспекту значення ФО, відображеного в інших словниках. Крім WKS і ISJP, на денотативний аспект у структурі темпоральних ФО спорадично вказують інші мовні словники (найчастіше уточнювальні семи (денотативні відтинки значення) фіксують MSF, SFJP, SFWP, WSFJP). Інформацію денотативного характеру містять, зокрема, дефініції ФО *coś / ktoś jest w drodze*. У MSF зазначено, що найчастіше *чимось*, що наближається, є бандеролі, новини, які *пересилають поштою*. Однак в ілюстративному матеріалі інших словників спостерігаємо дещо інше денотативне наповнення цієї ФО*: *potoc jest w drodze* (WSFPWNZP); *ustawa, dekret, przepis jest w drodze* (USJP); *ustawa jest w drodze* (ISJP); *ustawa jest w drodze* (WSFJP). WSFPWNZP, USJP, ISJP, WSFJP розмежовують суб’єкт, який *jest w drodze*: окремо виділяють ФО *coś jest w drodze* й окремо подають ФО *dziecko jest w drodze* (не вказуючи при цьому на інші суб’єкти з категорії “людська істота”). Натомість, MSF розділяє *coś / ktoś jest w drodze* і *dziecko jest w drodze*, однак не подає прикладів до варіанта *któs jest w drodze*.

Дещо різняться денотативи у дефініціях ФО *ma się / idzie ku czemu*: згідно з коментарем про денотацію у MSF, в сполученні з цією ФО найчастіше використовуються назви пір дня, року та ін., а згідно з WSFJP – також назви атмосферних явищ (*idzie na odwilż, mróz, niż, wyż, burzę, upał, deszcz* та ін.).

І все ж трапляються випадки, коли, навпаки, саме словники з традиційним способом дефініювання повніше розкривають денотативну ситуацію. Наприклад, WKS так дефініює ФО *mieć mleko pod nosem*: “говоримо з відтінком легковажності: *ma mleko pod nosem* про хлопця (підкреслення наше. – Х. Н.), який є на щось замолодий, надто незрілий для чогось”. Визначення з вказівкою на чоловічу стать подають SFWUTIA (щоправда, тут також наведені варіанти цієї ФО: *mieć mleko pod nosem [na brodzie]*), WSFJP (цей словник фіксує інші варіанти цієї ФО *mieć [jeszcze] mleko pod broda / wąsem*). Вказівка на стать (інформація денотативного характеру) дана у дужках: (*хлопець, чоловік*). Натомість, ISJP – ще один словник, в якому використано контекстні дефініції (поряд з WKS), не розрізняє суб’єкта за статевою диференціацією: *mieć mleko pod nosem* (розм., легков.) – “говоримо, що хтось (підкреслення наше. – Х. Н.) має *mleko pod nosem*, якщо є молодим і незрілим”. Щоправда, так само без денотативи “чоловіча стать” трактують цю ФО інші традиційні словники – WSFPWNZP, USJP і SFWP. Проте здебільшого саме контекстні дефініції, порівняно з традиційними, є інформативно місткішими.

Певну інформацію про денотативний елемент фразеологічного значення містить також SFWP: цю інформацію відображено в схемах сполучуваності певної ФО наприкінці словникової статті. Наприклад: *któ + jest starym koniem*

* Цей факт можна пояснити тим, що WSFPWNZP, USJP, ISJP, WSFJP – словники XXI ст. MSF видано у 1966 р. Очевидно, за цей час могла відбутися зміна денотативного наповнення у структурі ФО *coś / ktoś jest w drodze*.

(stary koń), co + jest stare jak świat (stary jak świat), kto + wpędzi do grobu + kogo (wpędzić kogoś do grobu)*.

Важливим є також відображення у словникових дефініціях конотативного аспекту значення. “Цей аспект значення є дуже важливим для фразеологізму, бо становить одну з найістотніших ознак, що різнить його від слова (хоча, звичайно, й немало лексем мають конотативні характеристики). Фразеологізм, зазвичай, виникає з експресивних потреб – переважно другою, “більш свіжою” назвою того, що вже було названо раніше. Тому дуже важливо в словникових тлумаченнях наголосити на цьому аспекті семантичної структури фразеологізму”³³. Здебільшого у словниках конотативний аспект ФО, що належать до фразео-семантичних полів “минуле”, “сьогодення”, “майбутнє” і “періоди людського життя”, зафіксований у вигляді стилістичних кваліфікаторів. Найбільше стилістичних кваліфікаторів ФО, порівняно з усіма іншими, відображено у WFSJP, а саме: książkowe (z / od dawien dawna; od najdawniejszych czasów; od zarania dziejów; zamierzchle czasu; przed wiekami; jak świat światem; przed laty; było to w czasach; dawne dzieje; czas historyczny; karta historii / dziejów; lada chwila / moment / godzina / dzień / tydzień itp.; już wkrótce; ma się ku czemu; po wieczne czasu; do ostatniego tchnienia; czas pokaże etc.); potoczne (swego czasu; stare dzieje; było, minęło; od zaraz; rychło patrzeć; tylko patrzeć; na dniach etc.); żartobliwe (z dawnej dawności; na wczoraj etc.). Зрідка трапляється одночасне представлення кількох кваліфікаторів для однієї ФО: dawno temu (potoczne a. wzmocnione); dawnymi czasu (książkowe a. przestarzałe); coś gubi się w pomroce czasów, wieków itp. (książkowe a. przestarzałe); kopę lat (potoczne a. żartobliwe); onego czasu (książkowe a. przestarzałe); ostatnimi czasu (książkowe a. żartobliwe); coś pachnie naftaliną (książkowe a. ironiczne), bańki nosem puszczać (potoczne, lekceważące), trudny wiek (potoczne, eufemistyczne), wiek balzakowski (książkowe, przestarzałe), chrystusowy wiek (potoczne, przestarzałe), próchno się z kogoś sypie (żartobliwe a. pogardliwe), matuzalemowy wiek, matuzalemowe lata (książkowe, biblijne), powiększać grono aniołków (żartobliwe, eufemistyczne).

Цінними з погляду вираження конотативних особливостей ФО є контекстні дефініції WKS і ISJP. “Варто відзначити, що в WKS стилістичний кваліфікатор присутній для кожної фразеологічної одиниці; крім того, для багатьох фразеологізмів з чітко вираженим конотативним аспектом значення у дефініцію вводиться додаткова конотативна інформація”³⁴. Стилiстичне маркування своєрiдно “пiдсилене” в самiй дефiнiцiї дiєсловами, якi вказують на форму (усну чи писемну) використання ФО. Розглянемо для прикладу ФО мiкрополя “щось / хтось незабаром настане” zblizać się (nadchodzić) milowymi krokami i być za pasem: “zblizać się (nadchodzić) milowymi krokami (публ.). Пишемо, що щось zbliza się milowymi krokami, якщо приближається дуже швидко, вже незабаром має настати”; “być za pasem (лише в теперiшньому i минулому часi, розм.). Говоримо, що якась подiя (напр., вибори, кiнець року) або якийсь перiод (напр., зимовi канiкули, свята) є за pasem, якщо вони приближаються” (пiдкреслення наше. – Х. Н.). Публицистичний характер ФО zblizać się (nadchodzić) milowymi krokami відображений у контекстній дефiнiцiї дiєсловом “пишемо”, а розмовний характер ФО być за pasem – дiєсловом “говоримо”.

Вiдображення цiлiсної структури ФО (сигнiфiкативних, денотативних та конотативних сем) – важливе завдання лексикографiв. Особливо високою вiдповiдальнiстю укладачiв словникiв є перед iноземними користувачами, для яких

* ФО на позначення народження і смерті розглядаємо в межах темпорального фразео-семантичного поля “періоди людського життя”, оскільки народження (вихідна точка) і смерть (кінцева точка) є межами, в яких ведеться відлік часу життя кожної людини.

³³ Кравчук А. Новий тип дефініцій фразеологізмів у польських словниках. С. 193.

³⁴ Там само. С. 194.

словник – чи не найважливіше джерело вивчення мови на різних рівнях. Щоправда, ще одне цінне джерело вивчення, зокрема, польської мови становлять корпуси текстів польської мови, однак під час роботи з ними необхідно зберігати пильність і обережність, адже багато корпусних текстів рясніють різного типу інноваціями, які є відхиленнями від норми, у тому числі помилками. З огляду на це, запорукою правильного засвоєння іноземної мови є гармонійне поєднання праці зі словником (системний рівень) і текстами певної мови (функціональний рівень).

Відмінності структурно-семантичного характеру простежуються між системним і функціональним рівнем деяких темпоральних ФО. Такі зміни, що стосуються системних ФО, зафіксованих у словниках, називаємо, слідом за С. Бомбою³⁵, інноваціями.

Розглянемо деякі види фразеологічних інновацій на кількох прикладах текстового функціонування ФО на позначення минулого, сьогодення, майбутнього та періодів людського життя.

Відповідно до концепції С. Бомби³⁶, який виокремлює шість типів фразеологічних інновацій, п'ять з яких є фразеологічними модифікаціями, на основі зібраного матеріалу функціонування темпоральних ФО нами виявлено такі типи фразеологічних інновацій: фразеологічні модифікації (розширення (*innowacja rozszerzająca*) і заміну (*innowacja wyciępiająca*) та інновацію розширення лексичної сполучуваності ФО (*innowacja rozszerzająca*). Виділяємо також, згідно з класифікацією А. Пайдзінської³⁷, такий тип фразеологічних інновацій, як аналогічні одиниці (*związki analogiczne*), якого не було в класифікації С. Бомби, і розглядаємо таке явище фразеологічних інновацій, як дефразеологізація ФО, на яку вказує, зокрема, Г. Дзямська-Ленарт³⁸.

Найчастіше фразеологічні модифікації виникають в результаті розширення лексичного складу ФО або заміни якогось компонента в структурі ФО. Такі додавання чи заміни компонентів можуть не впливати на значення ФО (з урахуванням усіх його трьох аспектів: сигніфікативного, денотативного і конотативного), а можуть, навпаки, зумовлювати його зміну. Так, прикладами розширення компонентного складу ФО новими компонентами без зміни її сигніфікативно-денотативного значення є: *było, minęło – trudno (PWN; było, minęło)*, *trącić przysłowiową myszką (IPI PAN, trącić myszką), jak za przysłowiowego króla Świeczka (Internet, jak za króla Świeczka)*. Часто додані компоненти змінюють семантичну структуру ФО на денотативно-конотативному рівні: підсилюють або зменшують інтенсивність вираження певної ознаки, явища тощо. Наприклад: *“(...) którzy tak ochoczo idą – a czasami nawet biegną z duchem czasu (...)” (тобто, дуже намагаються бути сучасними (IPI PAN, iść z duchem czasu), trącić czasami myszką (тобто, є лише подекуди, трохи застарілий, несучасний, старомодний (IPI PAN, trącić myszką), upłynąć musi dużo wody, że dwie Wisły od Karpat po Gdańsk; jeszcze bardzo dużo wody upłynie w Wiśle, jeszcze dużo wody w Wiśle i innych rzekach będzie musiało upłynąć, by ... (тобто, мине дуже багато часу, поки щось станеться (IPI PAN ФО dużo / wiele wody (w rzece / w Wiśle) upłynęło / upłynie, zanim).*

Трапляються й інші модифікації ФО *dużo / wiele wody (w rzece / w Wiśle) upłynęło / upłynie, zanim*. Здебільшого додані компоненти мають конкретизуючий характер, що зумовлює співвіднесеність вже змодифікованої ФО з певною тематикою. Таким чином, у загальну семантичну структуру ФО такі компоненти-вклинювання до

³⁵ Bąba S. Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny. Poznań, 1989.

³⁶ Ibid. S. 46–66.

³⁷ Pajdzińska A. Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji. Lublin, 1993. S. 37–186.

³⁸ Działowska-Lenart G. Z zagadnień defrazeologizacji stałych związków wyrazowych // Z zagadnień frazeologii, stylistyki i kultury języka. Poznań, 2006. S. 33–43.

* Тут і далі у дужках зазначено назву джерела, звідки почерпнуто конкретну інновацію, і дано первинну ФО без виділення її жирним шрифтом.

традиційного лексичного наповнення ФО вносять семи денотативного характеру. Наприклад, для конкретизації географічного простору в тексті про історичні взаємини Польщі й України (IPI PAN) використано інновацію *musi upłynąć wiele wody w Wiśle i Dnieprze, by ...*; у тексті про проблему засмічення міста Прошовице, яке лежить над річкою Шренява (IPI PAN), очевидно, з метою локалізувати цю проблему (засмічення) і сконцентрувати увагу читачів на конкретному населеному пункті, нормативну ФО *dużo / wiele wody (w rzece / w Wiśle) upłynęło / upłynie, zanim* трансформовано в інноваційну *jeszcze dużo wody w Szreniawie upłynie zanim ...* Пристосування ФО *dużo / wiele wody (w rzece / w Wiśle) upłynęło / upłynie, zanim* до контексту, а отже, актуалізацію її денотативного значення, спостерігаємо також в інноваціях: *upłynęło wiele wody w Wiśle i krwi zanim ...* (IPI PAN, текст про здобуття незалежності Польщі), *wiele wody upłynęło w europejskich i amerykańskich rzekach od ...* (PWN, текст про європейські країни у сприйнятті американців), *upłynie jeszcze wiele wody w Renie, Sekwanie, Tamizie czy Wiśle, zanim ...* (PWN, текст про американську і європейську культури), *dużo wody upłynie w polskich rzekach* (Internet, текст про погану якість банківських послуг у Польщі), *jeszcze dużo wody upłynie w Kaczawie* (Internet, текст про розбудову Музею міді в м. Легніца, що лежить над р. Качава), *dużo jeszcze wody upłynie w Sekwanie* (Internet, текст про місце Польського інституту в житті Парижа, що лежить над р. Сена (по-польськи: Sekwana)).

Певна зміна значення, але вже на сигніфікативному рівні, відбувається з додаванням нових компонентів у таких ФО: *odległa pieśń przyszłości* (щось станеться не просто в майбутньому, а в далекому майбутньому (IPI PAN, *pieśń przyszłości*), *ewentualna melodia przyszłości* (щось може статися в майбутньому (IPI PAN, *melodia przyszłości*)).

Значна кількість фразеологічних модифікацій є результатом заміни компонентів у структурі ФО, яка здійснюється з метою “освіжити” значення самої ФО або ж “пристосувати” її до конкретного тексту (поширено у ЗМІ). Так, значення ФО мовець корегує на рівні не сигніфікату, а денотатем і конотатем. Йдеться, зокрема, про такі ФО: *nie od teraz* (IPI PAN, *nie od dzisiaj / dziś*), в епоє króla Świeczka (Internet, *za czasów króla Świeczka*), *dużo wody upłynie z kranu w moim domu zanim ...* (Internet, *dużo / wiele wody (w rzece / w Wiśle) upłynęło / upłynie, zanim*). Очевидно, щоб підкреслити необхідність виконання чогось у цю ж хвилину, негайно, замінили *wczoraj ↔ przedwczoraj*: *na przedwczoraj* (IPI PAN, *na wczoraj*).

Іноді мовці вдаються також до інновацій розширення лексичної сполучуваності нормативних ФО, що проявляється в збільшенні обсягу денотації конкретної ФО. Так, ФО в силе wieku, *podeszły wiek*, *sędziwy wiek* вимагають суб'єкта з категорії “людська істота”. Натомість, у корпусах текстів трапляються приклади, в яких валентність цих ФО зростає, охоплюючи предмети, рослини, тварин. Наприклад: *skrzaty w sile wieku* (PWN), *słonie w podeszłym wieku* (PWN), *sędziwy wiek restauracji* (IPI PAN). Яскравим прикладом розширення лексичної сполучуваності ФО є зміни ФО як за króla Świeczka. Денотативно збагачена дефініція WKS подає таке тлумачення цієї ФО: “Якась особа або річ є така, як за króla Świeczka, щось було, відбувалося і ін., хтось робить щось, думає, поводить і ін., як за króla Świeczka, якщо ця особа є дуже старомодна, ця річ є дуже застаріла, несучасна, якщо це було, відбувалося, люди це робили, думали так, поводитися таким чином та ін. дуже давно”. Отже, старомодною, застарілою, несучасною тощо може бути якась людина (істота) або річ (конкретне). Натомість, результати пошукової системи Google дають підстави зробити висновок, що старомодними, застарілими, несучасними можуть бути й абстрактні поняття, процеси: *technologia, działalność, dyskusja, mentalność, ochrona, warunki, system nauczania, metody, pisanie* як за króla Świeczka.

Згідно з аналізом текстового функціонування ФО *coś wisi w powietrzu, coś wisi na włosku*, також доходимо висновку про розширення сполучуваності цих ФО. Щоправда,

про таку зміну сигналізує вже USJP. Для ФО *coś wisi na włosku* цей словник подає таке визначення: “щось незабаром може трапитися, вибухнути”. Вказівки, що це *щось* є негативним, немає, але це впливає з ілюстративного матеріалу цього значення: *Nowa wojna* (підкреслення наше. – X. H.) *wisi na włosku* (USJP). Семи “щось негативне” немає також у дефініції ФО *coś wisi / zawisło w powietrzu*: “певні ознаки вказують на те, що щось трапиться незабаром, що щось є неминучим” (USJP). Натомість, WSFPWNZP, SFWP, SFJP, WSFJP, WKS, ISJP дефініюють що ФО як “щось прикре, грізне (підкреслення наше. – X. H.), що в будь-яку хвилину може відбутися”. Справді, ілюстративний матеріал корпусів IPI PAN, PWN здебільшого показує сполучуваність цих ФО з лексемами на позитивного чогось негативного, тобто, свідчить про їх негативну семантичну прозодію³⁹ (*chandra, kosmiczna katastrofa, problem, grypa, konflikt, prawdziwe nieszczęście, coś niedobrego, kryzys rządowy, rozpacz, klęska, wojna, kataklizm, skandal, porażka, ciężkie, niewypowiedzialne bluźnierstwo* та ін.). Окрім наведених, помічено випадки, в яких на місці слова *coś* у складі ФО *coś wisi w powietrzu*, *coś wisi na włosku* використані аксіологічно нейтральні слова: *zmiany, gol, wyrównanie, wynik*. І якщо ці слова в певному контексті ще можуть набувати негативного забарвлення (скажімо, ФО *gol* (чи *wyrównanie*) *wisi w powietrzu* можна сприймати двояко: для когось це корисний, а для когось невдалий, трагічний момент), то такі слова, як *sensacja, sensacyjka, niespodzianka*, а тим паче *sukces, radość* (*wisi w powietrzu, wisi na włosku*), радше, не викликають сумніву щодо своєї позитивної семантичної прозодії.

Ще одним прикладом розширення сполучуваності ФО *coś wisi w powietrzu* є модифікація цієї ФО у тексті IPI PAN: “[...] *To moja dziewczyna, Sabina. Rzeczywiście, długo już jesteśmy razem. A kiedy ślub? Na razie wisi w powietrzu. Ale ten krok jest już zdecydowanie bliżej ziemi [...]*”. Дана модифікація може бути потрактована як двояке явище. Так, з одного боку, йдеться про зміну безпосередньо самої ФО *coś wisi w powietrzu*, що стосується розширення сполучуваності ФО *coś wisi w powietrzu* (*ślub* у цьому контексті сприймається як позитивне явище у житті людини), а також модифікацію семантики цієї ФО на рівні сигніфікату. Адже з речень “*A kiedy ślub? Na razie wisi w powietrzu*” не впливає первинне значення цієї ФО (“щось незабаром має настати, трапитися”). Тут, радше, йдеться про невизначеність терміну самого весілля (*ślub* (*na razie*) *wisi w powietrzu* – “точно не відомо, коли в майбутньому цей шлюб буде”). З другого боку, первинне значення ФО *coś wisi w powietrzu* в цьому ж контексті частково відображається в конструкції *coś jest bliżej ziemi*. Адже в реченні “*Ale ten krok jest już zdecydowanie bliżej ziemi*” конструкція *jest zdecydowanie bliżej ziemi*, найімовірніше, має значення “якась проблема з’ясується; щось незабаром таки буде реалізоване, якість питання точно невдовзі буде вирішеним”. Безумовно, така відповідь побудована на грі слів: у плані формального вираження дві мовні одиниці є своєрідною антонімічною парою (порівн.: *coś wisi w powietrzu* – *coś jest bliżej ziemi*). Таке доповнення і зміна семантики пов’язані з певними асоціаціями: зазвичай, люди окреслюють небо як щось далеке, неосяжне, хороше, про що можна лише мріяти, чого немає на землі*. І це небо зазвичай протиставляють землі як “високе – низьке, “гарне, святкове, виняткове – буденне, навіть нецікаве”, “щось далеке, про що можна лише мріяти – щось, що можна реалізувати, здійснити” тощо. Очевидно, в цьому тексті доповнення *jest zdecydowanie bliżej ziemi* було зроблене на основі асоціації, що земля – це “щось, що можна, безсумнівно, реалізувати”***. Таким чином, це дає підстави констатувати появу нової ФО *coś jest [zdecydowanie] bliżej ziemi* на основі антонімічних асоціацій (як і у

³⁹ **Семантична прозодія** – це певний вид зв’язків між компонентами речення, що стосуються не граматичних ознак цих компонентів чи їхнього значення, а оцінки, яку передають ці компоненти. (Див.: *Bańko M.* O tzw. prozodii semantycznej i jej opisie w słownikach // *Nowe studia leksyograficzne*: 2. Kraków, 2008. S. 151–161).

* Напр.: ФО (*dobrze, czuje się*) *jak w niebie, przychylić nieba, ktoś chce / pragnie gwiazdki z nieba, ktoś jest w siódmym niebie*.

* Зокрема, ФО *niebo i ziemia, jak niebo i ziemia, ktoś spadł / wrócił itp. (z obłoków) na ziemię, ktoś został ściągnięty (z obłoków na ziemię)*.

** Порів. також ФО *ktos chodzi / stapa itp. po ziemi, ktoś trzyma się ziemi* – “хтось є реалістом”.

випадку

з парою *stary koń – młoda klacz* (див. далі). А сам текст “*A kiedy ślub? Na razie wisi w powietrzu. Ale ten krok jest już zdecydowanie bliżej ziemi*” можна перефразувати на “*A kiedy ślub? Na razie dokładnie niewiadomo (/ Nie ustaliliśmy jeszcze daty). Ale ten krok jest już za pasem*”.

Зміну сполучуваності ФО разом зі зміною її сигніфікативного значення простежуємо на прикладі ФО *arka przymierza*. Первинне значення цієї ФО “те, що поєднує минуле з сьогоденням” трансформувалося в значення “те, що поєднує щось з чимось”. Ілюстрацією цього нового значення можуть бути приклади з Корпусу IPI PAN: “[...] *programy TV Polonia, jak również programy radiowe dla odbiorców za granicą mogą być ową arką przymierza między naszymi rodakami za granicą a nami, zamieszkałymi w kraju* [...]”, “[...] *Bolało, i co z tego? Była dwunożną arką przymierza, niosącą nienaruszony cierpieniem kawałek siebie samej. Ratując go przed sobą i barbarzyńską miłością Kamila, matki, babki, ojca. Żywych i umarłych. Głodnych duchów i sytych śmierci ludzi* [...]”. Отже, з одного боку, первинне сигніфікативне значення цієї ФО редукувалося до семи “те, що поєднує”, а з другого – після модифікації значення сполучуваність цієї ФО розширилась.

*Іноді темпоральні ФО стають об’єктом такого типу фразеологічних інновацій, як дефразеологізація, яка полягає в дослівному прочитанні ФО, що зумовлено використанням у контексті ФО певних слів, які належать до того самого семантичного поля, що й компоненти певної ФО. Прикладом дефразеологізації може бути такий контекст: “[...] *choć pan stary grzyb i bardziej do zielonej trawki pasujesz, czuję, że coś pan zwojujesz* [...]” (IPI PAN, *stary grzyb*). Речення *bardziej do zielonej trawki pasujesz* освіжає висловлювання і підсилює в цьому контексті значення “старий, немічний”.*

*Фразеологічні інновації стосуються не лише вже наявних у мові ФО, а й створення на основі нормативних ФО нових, ще не зафіксованих у словниках, а часом і непоширених ФО. Такі новоутворені ФО називаються аналогічними одиницями. Так, нову ФО, яку можна розглядати у парі з наявною ФО *stary koń*, помічено у тексті IPI PAN: “[...] *Stary koń, taki jak ja, chce się tym młodym ciałem ogrzać i za nim przed śmiercią skryć, it’s normal, ale ona?! Młoda klacz?! Nie powiesz mi pan, że na to ciało leci!* [...]”. ФО *stary koń* не змінила свого значення, однак у цьому тексті зумовлено появу нової ФО – *młoda klacz* (“легковажно, з іронією про молоду дівчину, яка зустрічається, живе, має статеві стосунки зі старшим чоловіком”). Поява такої ФО побудована на антонімічних зв’язках: *stary – młoda (wiek), koń – klacz (staty)*.*

*Отже, для визначення ядро-периферійного складу мікрополя важливими є три аспекти (сигніфікативний, денотативний і конотативний) значень темпоральних ФО, що утворюють це мікрополе, однак не всі фразеологічні словники однаково їх відображають. Сигніфікативний аспект значення ФО здебільшого фіксують усі словники, що вміщують певні ФО. Щоправда, іноді на рівні сигніфікативного аспекту трапляються відмінності між словниковими дефініціями, що проявляється: 1) у різному тлумаченні ФО на рівні сигніфікату (*stare dzieje, z perspektywy czasu, było, minęło, stary malutki / maleńki, stara malutka, mieć mleko pod nosem* та ін.), 2) у повній / частковій репрезентації всіх значень однієї багатозначної ФО (адже не всі словники в межах однієї словникової статті подають усі значення певної ФО (*kopa / kopę lat, jak świat światem, coś wisi w powietrzu, coś wisi na włosku, stawiać pierwsze kroki, smuga cienia* та ін.). Найповнішу “значеннєву” картину ФО на позначення часових понять представляють, передусім, контекстні дефініції WKS і ISJP. Так, словникові статті WKS містять цінну конкретизуючу інформацію власне денотативного характеру, вказівки граматичного характеру (соś za pasem, na czasie та всі інші аналізовані ФО, які є у WKS). Крім того, WKS частіше подає етимологію ФО (наприклад, соś pamięta czasu króla Świeczka; trącić myszką та ін.). Частково етимологію ФО відображено і у SFJP (наприклад, trącić myszką). На денотативний аспект, хоча й меншою мірою, ніж WKS, вказують дефініції в MSF (соś/ktoś jest w drodze; ma się / idzie ku czemu), a*

також формули сполучуваності ФО наприкінці словникової статті у SFWP. Конотативний аспект значення ширше, ніж денотативний, представлений у словниках. Здебільшого конотативний аспект ФО, що належать до фразео-семантичних полів “минуле”, “сьогодення”, “майбутнє” і “періоди людського життя”, у словниках відображають стилістичні кваліфікатори (розмовне, книжне, застаріле, жартильве, публіцистичне, піднесене, іронічне), найчастіше трапляються кваліфікатори “розмовне” і “книжне”. Серед словників, що послужили джерельною базою для даної роботи, найбагатшими на “стилістичне маркування” ФО є MSF, WKS, WSFJP, ISJP, USJP.

Словникова фіксація темпоральних ФО і їх функціонування в текстах збігаються не завжди. Мовці дедалі частіше вдаються до модифікацій та інших типів інновацій, що зумовлено також впливом реклами, преси. Зміни найчастіше стосуються структури (заміна: *nie od teraz, w epoce króla Świeczka* та ін., додавання компонентів: *trącić przysłowiową myszką, było, minęło – trudno* та ін.), іноді сполучуваності ФО: *skrzyty w sile wieku, słonie w podeszłym wieku, sukces wisi w powietrzu* та ін.; виявлено також дефразеологізацію (*stary grzyb i bardziej do zielonej trawki pasujesz*) та аналогічні одиниці (*stary koń i młoda klacz*). Варто зазначити, що корпусні дослідження є не лише цінним джерелом різного типу інновацій темпоральних ФО, а й своєрідним верифікатором їхньої семантики, зафіксованої на системному рівні (тобто у словникових дефініціях). На матеріалі корпусних текстів можна перевірити й уточнити значення темпоральної ФО на рівні усіх трьох аспектів (особливо коли різні лексикографічні джерела містять дещо відмінну інформацію стосовно тієї чи іншої ФО). У контекстах виразніше простежується емоційно-стилістичне навантаження ФО, її уточнювальні семантичні відображення семасіологічного (поняттєвого) аспекту значення, проявляється чіткіше окреслена денотативна ситуація. Конкретизація семантики системних ФО на основі корпусних даних безпосередньо впливає на локалізацію цих ФО у відповідному темпоральному мікрополі: за допомогою корпусних досліджень створюється повніша семантична картина певної ФО на рівні усіх трьох аспектів, на підставі чого можна точніше розташувати цю ж ФО в ядро-периферійному складі певного мікрополя.

Перелік і скорочені назви лексикографічних джерел

- ISJP** – Inny słownik języka polskiego / Pod red. M. Bańki: W 2 t. Warszawa, 2000.
MSF – Iglowska T., Kurkowska H. Mały słownik frazeologiczny. Czas. Przestrzeń. Ilość. Liczba. Stopień. Z. 1. Warszawa, 1966.
SFJP – Podlaska D., Świątek-Brzezińska M. Słownik frazeologiczny języka polskiego. Bielsko-Biała, 2006.
SFWP – Bąba S., Liberek J. Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny. Warszawa, 2001.
SFWUTIA – Słownik frazeologiczny w układzie tematycznym i alfabetycznym / Pod red. A. Nowakowskiej. Wrocław, 2003.
USJP – Uniwersalny słownik języka polskiego / Pod red. S. Dubisza: W 4 t. Warszawa, 2003.
WKS – Mosiolek-Kłosińska K., Ciesielska A. W kilku słowach. Słownik frazeologiczny języka polskiego. Warszawa, 2001.
WSF – Wielki słownik frazeologiczny / Pod red. A. Łatuska. Kraków, 2008.
WSFJP – Müldner-Nieckowski P. Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. Warszawa, 2003.
WSFPWNZP – Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami / Pod red. A. Kłosińskiej, E. Sobol, A. Stankiewicz. Warszawa, 2005.

POLISH TEMPORAL PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE VOCABULARY DEFINITIONS AND TEXTS

Khrystyna NIKOLAICHUK

L'viv Ivan Franko National University
1, Universytets'ka Str., L'viv, 79000, e-mail: krysia_20@ukr.net

The article presents the analysis of phraseological units denoting the past, the present, the future and the periods of human life in Polish lexicographical sources. It also examines deviations from the norm codified in dictionaries, which are detected in the functioning of temporal phraseological units in the modern Polish language. Comparative description of Polish dictionaries is done considering the representation of the meaning of Polish temporal phraseological units on the level of significative, denotative and connotative aspects in vocabulary definitions. It has been found out that the most completed information about semantics of temporal phraseological units can be received from the so-called context definitions. Phraseological modifications (extension and substitution), extension of lexical combinability of phraseological units, analogical units, phenomenon of temporal phraseological units dephraseologisation are detected on functional level – on the material of the Polish corpus texts and the searching system Google.

Key words: phraseological unit, dictionary, definition, phraseological semantics, innovation.

ПОЛЬСКИЕ ТЕМПОРАЛЬНЫЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ В СЛОВАРНЫХ ДЕФИНИЦИЯХ И ТЕКСТАХ

Кристина НИКОЛАЙЧУК

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, e-mail: krysia_20@ukr.net
Кафедра польской филологии*

В статье представлен анализ фразеологизмов для обозначения прошлого, настоящего, будущего и периодов человеческой жизни в польских лексикографических источниках, рассмотрены также отклонения от кодифицированной в словарях нормы, проявляющиеся в функционировании темпоральных фразеологизмов в современном польском языке. Сопоставительная характеристика польских словарей осуществлена с учетом отражения в словарных дефинициях значения польских темпоральных фразеологизмов на уровне сигнификативного, денотативного и коннотативного аспектов. Выяснено, что исчерпывающую информацию о семантике темпоральных фразеологизмов можно получить из так называемых контекстных дефиниций. На функциональном уровне – на материале корпусов текстов польского языка и поисковой системы Google – обнаружено фразеологические модификации (расширение и замену), инновации расширения лексической сочетаемости ФО, аналогичные единицы, явление дефразеологизации темпоральных фразеологизмов.

Ключевые слова: фразеологизм, словарь, дефиниция, фразеологическая семантика, инновация.

Стаття надійшла до редколегії 23.11.2011.

Прийнята до друку 23.12.2011.